

שתי גישות בהבנת מצות ישוב הארץ: הרמב"ם והרמב"ן

במדבר פרק לג פסוק נג

והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה:

אור החיים במדבר פרק לג פסוק נג

(נג) והורשתם את וגו' וישבתם וגו'. רש"י ז"ל פירש שהמצוה היא והורשתם אבל וישבתם הוא הבטחה, ורמב"ן ז"ל פירש שהמצוה היא וישבתם ומכאן סמכו לומר (כתובות קי א) הכל מעלין לארץ ישראל:

ונראה פשוט הכתוב כדברי רש"י ממה שגמר אומר כי לכם וגו' לרשת אותה, ואם הישיבה היא המצוה היה לו לתלות בעיקר המצוה ולומר כי לכם וגו' לשבת בה:

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכחת העשין

מצוה רביעית שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם (מסעי לג ורמב"ן שם) והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ. ונכפל כזה העניין במצוה זו במקומות אחרים כאמרו יתב' (דברי' א) באו ורשו את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ופרט אותה להם במצוה זו כולה בגבוליה ומצריה כמו שאמר ובואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו'. שלא יניחו ממנה מקום. והראיה שזו מצוה אמרו ית' בענין המרגלים (שם) עלה רש כאשר דבר י"י א-להיך לך אל תירא ואל תחת. ואמר עוד (עקב ט) ובשלוח י"י אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם וכאשר לא אבו לעלות במאמר הזה כתוב ותמרו את פי י"י א-להיכם ולא האמנתם לו ולא שמעתם בקולו, הוראה שהיתה מצוה לא יעוד והבטחה. וזו היא שהחכמים קורין אותה (סוטה פ"ח מ"ו) מלחמת מצוה. וכך אמרו בגמרא סוטה (מד ב) אמר רב יהודה מלחמת יהושע לכבש דברי הכל חובה מלחמת דוד להרווחה דברי הכל רשות. ולשון ספרי (שופט' יז יד) וירשתה וישבת בה בזכות שתירש תשב.

ואל תשתבש ותאמר כי המצוה הזאת היא המצוה במלחמת שבע' עממים שנצטוו לאבדם שנ' (ס"פ שופט') החרם תחרימם. אין הדבר כן. שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהלחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים עמהם ונעזבם בתנאים ידועים אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות. וכן אם ברחו האומות ההם מפנינו והלכו להם, כמאמרם (דב"ר שופט') הגרגשי פנה והלך לו, ונתן להם הקדוש ברוך הוא ארץ טובה כארצם זו אפריקי, נצטוינו אנתנו לבוא בארץ ולכבוש המדינות ולהושיב בה שבטינו. וכן אחרי הכריתנו את העממים הנזכרים אם רצו אחר כן שבטינו לעזוב את הארץ ולכבוש להם את ארץ שנער או את ארץ אשר וזולתם מן המקומות אינם רשאים. שנצטוינו בכיבושה ובישיבתה. ומאמרם מלחמת יהושע לכבש תבין כי המצוה הזו היא בכבוש. וכן אמרו בספרי (ס"פ עקב) כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתי כאשר וכו' אמר להם כל המקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם או רשות בידם לכבוש חוצה לארץ עד שלא יכבשו א"י תלמוד לומר וירישתם גוים גדולים ועצומים ואחר כך כל המקום אשר וכו'. ואמרו ואם תאמר מפני מה כיבש דויד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נוהגות שם, אמרו דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבש חוצה לארץ והוא לא עשה כן. הרי נצטוינו בכיבוש בכל הדורות.

ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו (ת"כ בהר פ"ה ה"ד וכע"ז כתובו' קי ב, וש"נ, מלכים ספ"ה) שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת י"י לאמר לך עבוד אלהים אחרים וזולת זה הפלגות

גדולות שאמרו בה הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי (ראה יב כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיה בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמת לעשות אמרו וישבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה:

מגילת אסתר שכחת העשין

מצוה ד. נראה לי כי מה שלא מנאה הרב הוא לפי שמצות ירושת הארץ וישיבתה לא נהגה רק בימי משה ויהושע ודוד וכל זמן שלא גלו מארצם אבל אחר שגלו מעל אדמתם אין מצוה זו נוהגת לדורות עד עת בוא המשיח, כי אדרבא נצטוינו לפי מה שאמרו בסוף כתובות (דף קי"א) שלא נמרוד באומות ללכת לכבוש את הארץ בחזקה והוכיחו מפסוק השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו', ודרשו בו שלא יעלו ישראל בחומה.

ומה שאמר הרמב"ן שהחכמים אמרו כי כבוש הארץ היא מלחמת מצוה, זהו כאשר לא נהיה משועבדים לאומות. ומה שאמר עוד שהחכמים הפליגו בשבח דירת הארץ, זה דוקא בזמן שבית המקדש קיים אבל עכשיו אין מצוה לדור בה, וכן פירשו התוס' שם גבי הוא אמר לעלות, ועוד ראה שאין בו מצוה ממה שאמרו ג"כ התם כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו, ואם היה מצוה בדירת א"י בכל הזמנים איך יבא נביא אחר משה לסתור את דבריו והא אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה וכ"ש לסתור.

והמאמר שהביא מספרי שבכו וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה, נ"ל שעל שלא היה בידם לקיים מקרא זה לפי שהיה הבית חרב היו בוכים והראיה ממה שקרעו את בגדיהם שנראה שעל החרבן היו מתאבלים, שאם מצוה זו היתה נוהגת גם לאחר החרבן למה בכו וקרעו את בגדיהם והלא גם עתה היו יכולים לקיימה, לכך נאמר שבודאי מצוה זו אינה נוהגת אחר חורבן הבית שיבנה במהרה בימינו אמן:

רמב"ם הלכות מלכים פרק ה

הלכה א

אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו.

הלכה ב

מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

הלכה ו

כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין, הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר, והוא שכבשו אחר כבוש כל ארץ ישראל האמורה בתורה.

הלכה ז

ומותר לשכון בכל העולם חוץ מארץ מצרים, מן הים הגדול ועד המערב ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה כנגד ארץ כוש וכנגד המדבר, הכל אסור להתישב בה, בשלשה מקומות הזהירה תורה שלא לשוב למצרים, שנאמר לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד, לא תוסיף עוד לראותה, לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, ואלכסנדריאה בכלל האיסור.

הלכה ח

מותר לחזור לארץ מצרים לסחורה ולפרקמטיא, ולכבוש ארצות אחרות, ואין אסור אלא להשתקע שם, ואין לוקין על לאו זה, שבעת הכניסה מותר הוא, ואם יחשב לישוב ולהשתקע שם אין בו מעשה, ויראה לי שאם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין, שהיא מותרת, ולא הזהירה אלא לשוב לה יחידים, או לשכון בה והיא ביד עכו"ם מפני שמעשיה מקולקלין יותר מכל הארצות, שנאמר כמעשה ארץ מצרים.

הלכה ט

אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין, במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר, אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס, יצא לכל מקום שימצא בו ריוח, ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום.

הלכה י

גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה, וכן הוא אומר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו.

הלכה יא

אמרו חכמים כל השוכן בארץ ישראל עונותיו מחולין, שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה גשוא עון, אפילו הלך בה ארבע אמות זוכה לחיי העולם הבא, וכן הקבור בה נתכפר לו, וכאילו המקום שהוא בו מזבח כפרה, שנאמר וכפר אדמתו עמו, ובפורענות הוא אומר על אדמה טמאה תמות, ואינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מותו, ואעפ"כ גדולי החכמים היו מוליכים מתייהם לשם, צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף הצדיק.

הלכה יב

לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז, שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים, ובפורעניות הוא אומר ואל אדמת ישראל לא יבאו, כשם שאסור לצאת מהארץ לחוצה לארץ כך אסור לצאת מבבל לשאר הארצות, שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו.

רדב"ז הלכות מלכים פרק ה הלכה ז

ומותר לשכון בכל העולם וכו'. וא"ת על מה סמכו לשכון במצרים. ויש מי שכתב שלא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מא"י למצרים אבל משאר ארצות מותר ע"כ. ואין זה טעם מספיק דהא קרא דלא תשוב בדרך הזה עוד ניחא אבל הנך קראי דכתיב לא תוסיפו לראותם עוד מאי איכא למימר. ויש ליתן טעם שלא אסרה תורה אלא לירד לגור שם ולהשתקע כדאיתא בירושלמי לשיבה אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולפרקמטיא ולכיבוש הארץ וכל היורדים תחלה לא ירדו להשתקע אלא לסחורה ואף על גב דאח"כ נשתקעו אין כאן לאו אלא איסורא בעלמא ומפני טורח הטלטול ומיעוט ריוח המזונות בשאר המקומות לא חששו לאיסור זה וכן משמע מתחלת לשון רבינו שכתב אסור להתישב בה אלא שמסוף הלשון משמע דאיכא איסור לאו שכתב ואין לוקין על לאו זה וכו' משום שאין בו מעשה ואפשר שהראשונים היו מפרשים כאשר כתבתי. וא"ת תיקשי לרבינו שהרי נשתקע במצרים. וי"ל דאנוס היה על פי המלכות שהיה רופא למלך ולשרים, וגם אני נתישבתי שם זמן מרובה ללמוד תורה וללמדה וקבעתי שם ישיבה וכי האי גוונא מותר ושוב באתי לירושלים:

כסף משנה הלכות מלכים פרק ה

ומה שכתב ויחזור לארץ כלומר אבל אפילו לשום אחד מאלו הדברים לא יצא לח"ל להשתקע שם ולמד כן מדאמרינן בסוף כתובות (דף קי"א) ההוא גברא דנפלה ליה יבמה בי חוזאה אתא לקמיה דרבי חנינא א"ל מהו למיחת וליבמה אמר ליה אחיו נשא עכו"ם ומת ברוך המקום שהרגו והוא ירד אחריו ומשמע מהאי עובדא דאפילו לישא אשה אינו יכול לצאת וקשה אהא דפ"ק דע"ז דיוצא לישא אשה ומתוך רבינו דהא דשרינן בפ"ק דע"ז היינו כשדעתו לחזור והא דאמרינן בסוף כתובות דאסור דהיינו כשאין דעתו לחזור וכן תירצו התוספות בפ"ק דע"ז. ומ"ש אבל יוצא הוא לסחורה נתבאר בסמוך:

כסף משנה הלכות מלכים פרק ה

[ט] אסור לצאת מארץ ישראל לחו"ל. יתבאר בסמוך. ומ"ש אלא ללמוד תורה וכו'. בפ"ק דע"ז (דף י"ג) תניא ואם היה כהן מיטמא בחו"ל לדון ולערער עם העכו"ם וכו' וללמוד תורה ולישא אשה ונתבאר שם שאפילו יש בא"י מי שילמדו יוצא אחר רבו לחו"ל שלא מן הכל אדם זוכה ללמוד: **ומה שכתב ולהציל מן העכו"ם הוא לדון ולערער עם עכו"ם שכתבתי בסמוך:**

ומה שכתב ויחזור לארץ כלומר אבל אפילו לשום אחד מאלו הדברים לא יצא לח"ל להשתקע שם ולמד כן מדאמרינן בסוף כתובות (דף קי"א) ההוא גברא דנפלה ליה יבמה בי חוזאה אתא לקמיה דרבי חנינא א"ל מהו למיחת וליבמה אמר ליה אחיו נשא עכו"ם ומת ברוך המקום שהרגו והוא ירד אחריו ומשמע מהאי עובדא דאפילו לישא אשה אינו יכול לצאת וקשה אהא דפ"ק דע"ז דיוצא לישא אשה ומתוך רבינו דהא דשרינן בפ"ק דע"ז היינו כשדעתו לחזור והא דאמרינן בסוף כתובות דאסור דהיינו כשאין דעתו לחזור וכן תירצו התוספות בפ"ק דע"ז. ומ"ש אבל יוצא הוא לסחורה נתבאר בסמוך:

כסף משנה הלכות מלכים פרק ה

כשם שאסור וכו'. שם (דף קי"א) אמר רב יהודה אמר שמואל כשם שאסור לצאת מא"י לבל כן אסור לצאת מבבל לשאר ארצות ולעיל מהא (דף ק"י): אמרינן דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם ורבינו כתב המימרא דאסור לצאת מבבל לשאר ארצות ואף א"י בכלל ומשמע התם בגמרא דאמוראי בתראי נמי הכי ס"ל:

אבן האזל הלכות מלכים פרק ה

הלכה יב: לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים ובפורעניות הוא אומר ואל אדמת ישראל לא יבאו כשם שאסור לצאת מהארץ לחוצה לארץ כן אסור לצאת מבבל לשאר הארצות שנאמר בבלה יובאו ושמה יהיו.

כן אסור לצאת מבבל לשאר הארצות: הכס"מ כתב דמלשון הרמב"ם משמע דאסור לצאת מבבל לשאר ארצות ואף א"י בכלל עכ"ד אכן מפשטות לשון הרמב"ם נראה שאין כוונתו לומר שארץ ישראל בכלל דא"כ היה כותב בפירוש דאסור לצאת מבבל לא"י דזהו ממימרא דרב יהודה בכתובות כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה והך מימרא שהביאו הרמב"ם דאסור לצאת מבבל לשאר ארצות הוא מימרא דשמואל התם ועוד דבכמה דוכתי מזכיר הגמ' מימרא דר"י ולא אמר דשמואל נמי ס"ל כן ולכן נראה דהרמב"ם לא פסק כרב יהודה כיון דרבי זירא הוי קמשתמיט מיני' וכן מצינו כמה אמוראים שעלו מבבל לא"י ומש"כ הרמב"ם טעמא דקרא שנאמר בבבל יובאו דזהו טעמא דר"י נראה דסובר הרמב"ם דבאמת גם טעמא דשמואל הוא מהך קרא אלא דשמואל מפרש דהך קרא הוא לגבי שאר ארצות ועי' בשמ"ק בסוף כתובות ד' תלמידי הרשב"א במש"כ לפרש הא דאמר קרנא ור' חנינא דסברי כאחוהי דרבה דשלחו לו לבוא לארץ ישראל.